

Muinsuskaitsealade kaitsekordade koostamine koos kogukondadega

Uue muinsuskaitsealade alusel sai Muinsuskaitseamet ülesande koostada muinsuskaitsealadele kaitsekorrad. Lisaks uuele nimetusele – *muinsuskaitseala kaitsekord* senise *muinsuskaitseala põhimääruse* asemel – on ees sisulised muudatused.

Eelkõige on see võimalus ajakohastada kaitse korraldust, luua parem kontakt elanikega ja teavitada omanikke neile kuuluvatest väärtustest.

EESTI MUINSUSKAITSEALADE JUURED

Tallinna vanalinna muinsuskaitseala loodi 1966. aastal ning Paide, Haapsalu, Rakvere, Võru, Tartu, Kuressaare, Pärnu ja Lihula muinsuskaitseala (toona nimetati neid kaitsetsoonideks) 1973. aastal. 1987. aastal lisandus nimekirja Rebala muinsuskaitseala ning iseseisvuse taastamise järel, 1995. aastal Valga muinsuskaitseala.

Esimeste muinsuskaitsealade loomine Eesti linnades langeb ajalisel kokku sarnase arengusuunaga paljudes teistes Euroopa linnades. Teise maailmasõja järgne linnaehitus tingis linnakeskkonna järsu ja ulatusliku muutumise, mis kutsus esile vastureaktsiooni. Lisaks üksikutele monumentidele pöördus muinsuskaitsete tähelepanu (linna)keskkonnale laiemalt. Moodsad ideed levisid ka sulaaegses Nõukogude Liidus.

Kaitse korraldus tugines tugevalt õigusaktidele ja keskendus spetsialistide määratud väärtuste kaitsele. Nõukogudeaegse muinsuskaitse kujundas toonane

omandisituatsioon. See andis võimaluse (vähemalt paberil) suunata ajalooliste linnakeskuste elu ja arengut detailideni, nähes muu hulgas ette optimaalse elanike arvu ja vajalikud asutused sobivates kohtades.

KELLE OMAD ON MUINSUSKAITSEALAD?

Muinsuskaitsealad ei ole tekkinud kodanikualgatusel. Nende kaitse korraldus on juurtega ajas, kui kultuuripärandi haldamine oli korraldatud ülevalt alla, spetsialistikesksena. Arhitektid, ajaloolased ja arheoloogid määrasid kindlaks, kus, mida ja kuidas kaitsta. Kõrvalised isikud ei pruukinud väärtustest ja põhimõtetest aru saada ning kindlasti ei pidanud nad sekkuma nende loomisse ja rakedamisse. Seetõttu valitseb kohati praeguseni arusaam, et muinsuskaitsealad ongi mingid Muinsuskaitseameti alad.

Seda muljet süvendab õigusaktide üldsõnalisus. Erialavälisele inimesele krüptilisena mõjuvad määrused pakuvad avaraid tõlgendusvõimalusi. Sellisele materjalile tuginevad otsused ja selgitused taandatakse aga pahasti umbmääraseks kokkuvõtteks „muinsuskaitse ei luba“. Nii võivadki muinsuskaitsealad näida vaid ja eelkõige piirangute allikatena, selmet käsitleda neid kui ressursi ja võimalust.

Väärtusruumi jagamata on raske pidada dialoogi. Ometi näivad nii mälestiste omanikud, kultuuripärandist huvitatud inimesed kui ka Muinsuskaitseamet olevat sellest huvitatud. Amet soovib, et tema poole ei pöörduks üksnes lubade ja kooskõlastuste vormistamiseks, vaid esmajoonel nõu küsimiseks ja koostööks. Samal ajal soovib ühiskond üha enam olla kursis keskkonda puudutavate protsessidega ja olla neisse kaasatud.

MIS ON KAITSEKORDADE PUHUL TEISITI?

VÄÄRTUSKLASSID

Muinsuskaitse senise korraldusega võrreldes on suur põhimõtteline uuendus muinsuskaitseala hoonete jaotamine väärtusklassidesse. Selle protsessi fookuses

ei ole hinnangute andmine, vaid ehitiste rühmitamine piirangute alusel, mis on vajalikud väärtuste säilimiseks. Eesmärk on kasutada ametnike ja omanike aega ja muid ressursse otstarbekamalt ning jätta muinsuskaitseala mõttes vähem tähtsad küsimused Muinsuskaitseameti huvide hulgast välja. Ehitiste kategoriseerimine võimaldab tuua asjaajamisse rohkem selgust, sest kirjeldab ameti ootusi ja omanike võimalusi juba enne igasuguse menetluse algust.

Suur väärtusklassidega seotud muudatus on siseruumides ehitamist puudutav: uue seaduse järgi on see tegevus muinsuskaitsealade hoonetes loakohustuslik vaid väga väärtuslikuks hinnatud ehitistes (see ei puuduta Tallinna vanalinna, mis on maailmapärandi objekt). Senine praktika ja 2019. aastal tehtud inventeerimine kinnitavad, et ajalooliste interjöörielementide säilimine või hävimine muinsuskaitsealadel ei ole sõltunud piirangutest, vaid eelkõige omanike teadlikkusest. Selleks, et ajalooliste hoonete sisemust paremini kaitsta, ei ole vaja rangemaid piiranguid, vaid tõhusamat selgitustööd seal leiduvate väärtuste kohta.

KAITSEKORDADE KOOSTAMISE KÄIK

Senisest erinev ja Eesti muinsuskaitse kontekstis uudenduslik on kaitsekordade koostamise protsess. Seaduse järgi tuleb kasutada avatud menetlust: kaitsekord peab olema avalikul väljapanekul ja igapähe peab olema võimalik selle kohta arvamust avaldada (nagu detailplaneeringu kehtestamisel).

Avatud menetluse käigus piirkonna elanikelt arvamuse küsimine ja nende kaasamine võib olla üsna formaalne ning üldjuhul saadakse avalikkuselt tagasisidet siis, kui dokument on juba sisuliselt valmis. Kaitsekorra koostamise protsessist on rohkem kasu, kui küsida kogukonna arvamust võimalikult vara. Nii on kaitsekorra kujundamisel roll ka neil, kellest muinsuskaitseala igapäevane käekäik sõltub: kohalikul omavalitsusel, omanikel, ettevõtjatel, kohalikel elanikel ja külastajatel. Sel juhul on lootust, et asjaosalised tunnevad kultuuripärandi hoidmise ees suuremat vastutust.

Iga kaitsekorra koostamiseks moodustatakse Muinsuskaitseameti ja kohaliku omavalitsuse spetsialistide töörühm, kuhu vajaduse korral kaasatakse ajaloo- või arhitektuuri valdkonna eksperte. Aluseks võetakse senised uuringud ning vajaduse korral tehakse või tellitakse uued. Koostamisse on kavas kaasata huvirühmi ning kaitsekorra mõnda valminud osa tutvustada ja sellele tagasisidet küsida juba enne avalikustamist. Kaitsekorra koostamine annab kogukonnale võimaluse rääkida kaasa pärandkeskonna säilimise ja muutuste asjus ning selle protsessi üks eesmärke on vähendada lõhet nende vahel, kes muinsuskaitsealadel määravad (või üldse näevad) väärtusi ja kellest sõltub nende väärtuste igapäevane hoidmine.

Võib jääda mulje, et muinsuskaitsealad ainult täiendavad ääremaastumise, valglinnastumise, tallinnastumise ja muude sotsiaalsete ja demograafiliste hädadega silmitsi

1. Vaade Viljandi vanalinnale. Foto Mart Viljus

1



2

2. Kuressaare vanalinna uus ja vana arhitektuur. Foto Kaarel Truu



seisvate omavalitsuste probleemide spektrit. Teisalt võib just kultuuripärand pakkuda keerulistele olukordadele lahendusi. Lisaks pärandi väärtust loovale ja arengut soodustavale omadusele on alakasutatud ka selle roll kohaliku identiteedi looja ja kogukondade tugevdajana. Loomulikult ei saa pärand sellisena toimida ilma poliitilise tahte ja toeta. Samuti pole see võimalik, kui pärandi olemus ja väärtused on välja selgitamata ja selgelt sõnastamata. Selleks on muinsuskaitsealade kaitsekordad just õige koht.

KINNISTUSTRUKTUURI KÜSIMUS

Kindlasti on muinsuskaitsealadel ja nende kaitse korralduses vaja senisest põhjalikumalt tegeleda kinnistustruktuuri küsimusega, mis on kaitstava väärtusena sees peaaegu kõikides kaitседokumentides. Kinnistupiiride muutumist on neis dokumentides vaid põgusalt käsitletud. Kinnistustruktuuri mõistet on tõlgendatud erinevalt ning muinsuskaitsealade kinnistutega seotud toimingutes ei ole raudkindlat järjepidevust. Sellest hoolimata või just selle tõttu on kinnistupiiride muutmise taotlused põhjustanud hulgaliselt kirglikke vaidlusi, mis on teinekord ka kohtus lõppenud.

Kehtivates põhimäärustes mainitakse kinnistustruktuuri kui olulist elementi, kuid ei ole üheselt mõistetav, mis ajast pärit struktuuri on silmas peetud – paljusid kinnistuid on sajandite vältel liidetud ja jagatud. Samuti on ebaselge, milles kinnistustruktuur avaldub. Kas on põhjust rääkida vaid linnaruumis nähtavatest ja kasutatavatest piiridest ja piiretest või peaksime hoidma jooni katastrikaardil?

Katastripiiride muutmine ei pruugi linnaruumis ehituslikke muudatusi kaasa tuua. Muinsuskaitsealadel on samas kinnistuid, mis on praegusel kujul eksisteerinud mitu sajandit. Kas selline järjepidevus on väärtus muinsuskaitsealade kontekstis?

Ümberlükkamatu tõsiasi on, et piirid on üpris hästi dokumenteeritud ning vajaduse korral saab ajaloolist jaotust vaadata atlasest või arhiivist. Vastuargumendina võib väita, et ka eesti keel on tagantjärele tuvastatav: kõik sõnad on ju õigekeelsussõnaraamatus kirjas. Ometi eelistame, et see oleks igapäevaselt olemas ja kasutuses. Kui muinsuskaitsealad, omanikud ja kohalikud omavalitsused jätaavad sellelaadsed vaidlused praegu pidamata, võib eeldada, et need tuleb hiljem veel palju pingelisemas olukorras ette võtta.

Kaitsekordade koostamine muinsuskaitsealadel ei ole revolutsioon ega suunamuutus, vaid võimalus teha muinsuskaitset paremini. Tänapäeva maailma määramatusega toimetulemisel võiks pärand, sh muinsuskaitsealade pärandkeskkond olla kaalukas identiteedilooja ja kogukondade tugevdaja. Sellist rolli seadusega kehtestada või toimima panna ei saa. Seetõttu on kaitsekordade koostamise protsess sama tähtis kui lõpptulemusena valmiv dokument.

3.–4. Võru vanalinna majad ja hoovid. Fotod Kaarel Truu